УДК 347.91
DOI https://doi.org/10.32782/klj/2026.3.8

Бойко В. Б.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету
ORCID: 0000-0003-2339-2847

Котвяковський Ю. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
ORCID: 0000-0003-4684-4623

СПАДКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЗА ЗАКОНОМ ТА ЗАПОВІТОМ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ПРАКТИКИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей правозастосовчої практики у сфері спадкування земельних ділянок за законом і заповітом. Автор досліджує співвідношення норм цивільного і земельного законодавства при вирішенні спадкових спорів, об'єктом у яких виступають земельні ділянки. Обґрунтовано, що правове регулювання спадкування земельних ділянок має комплексний характер і має здійснюватися з урахуванням норм цивільного та земельного законодавства.

В статті ґрунтовно проаналізовано правозастосовче значення частин другої та третьої статті 1225 ЦК України у спадкових спорах, яке полягає у переході права власності або права користування земельною ділянкою у разі спадкування житлових будинків, інших будівель, споруд та об'єктів незавершеного будівництва. Зокрема, на підставі аналізу судової практики Верховного Суду встановлено, що при спадкуванні земельної ділянки, призначеної для обслуговування житлового будинку, визначальне значення має співвідношення часток у праві власності на сам об'єкт нерухомості, а презумпція рівності часток співвласників у такому випадку нівелюється. Автор доходить висновку про те, що вирішення судом таких спорів має здійснюватися шляхом комплексного застосування статей 120 ЗК України, 377, 1225, 370 та 319 ЦК України. При цьому, правозастосовчим орієнтиром для суду у справах даного виду є принцип єдності юридичної долі земельної ділянки і розташованої на ній нерухомості, який випливає із наведених вище статей.

Автором проаналізовано запропоновані зміни до проекту нового Цивільного кодексу України, та зроблено висновок, що виключення норм частин 2 та 3 статті 1225 ЦК України не вплине на юридичну визначеність у досліджуваному виді правовідносин, оскільки відповідні правовідносини й надалі регламентуватимуться загальними положеннями цивільного та земельного законодавства.

У статті обґрунтовано підхід, за яким спадкоємець має право звернутись за судовим захистом у разі невідповідності площі заповіданої йому земельної ділянки тій, яка необхідна належної експлуатації успадкованого об'єкта нерухомості та просити визнати за ним право власності на земельну ділянку у достатньому розмірі. Вказаний підхід сприятиме формуванню послідовної й передбачуваної судової практики у сфері спадкування земельних ділянок.

Ключові слова: *спадкування земельних ділянок, спадкування за заповітом, спадкові спори, земельна ділянка, спадкові правовідносини, принцип єдності юридичної долі земельної ділянки та нерухомого майна, правозастосування, спадкоємець, спадкодавець.*

Boiko V. B., Kotviakovskyi Yu. O. Inheritance of land plots by law and will: features of law enforcement practice

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of law enforcement practice in the field of inheritance of land plots by law and by will. The author examines the correlation between the provisions of civil and land legislation in resolving inheritance disputes in which land plots constitute the subject matter. It

© Бойко В. Б., Котвяковський Ю. О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

is substantiated that the legal regulation of the inheritance of land plots has a complex nature and should be carried out taking into account the provisions of both civil and land legislation.

The article provides a thorough analysis of the law enforcement significance of Parts Two and Three of Article 1225 of the Civil Code of Ukraine in inheritance disputes, which consists in the transfer of the ownership right or the right to use a land plot in the event of inheritance of residential buildings, other buildings, structures, and unfinished construction objects. In particular, based on the analysis of the case law of the Supreme Court, it is established that, in the inheritance of a land plot intended for the maintenance of a residential building, the determining factor is the correlation of shares in the ownership right to the real property object itself, while the presumption of equality of the co-owners' shares is neutralized in such a case. The author concludes that the resolution of such disputes by the court should be carried out through the comprehensive application of Articles 120 of the Land Code of Ukraine and Articles 377, 1225, 370, and 319 of the Civil Code of Ukraine. At the same time, the law enforcement guideline for the court in cases of this type is the principle of the unity of the legal fate of the land plot and the real property located on it, which follows from the above-mentioned articles.

The author analyses the proposed amendments to the draft of the new Civil Code of Ukraine and concludes that the exclusion of the provisions of Parts Two and Three of Article 1225 of the Civil Code of Ukraine will not affect legal certainty in the type of legal relations under study, since the relevant legal relations will continue to be governed by the general provisions of civil and land legislation.

The article substantiates the approach according to which an heir has the right to apply for judicial protection in the event of a discrepancy between the area of the land plot bequeathed to him or her and the area necessary for the proper use of the inherited real property object, and to request recognition of his or her ownership right to a land plot of sufficient size. This approach will contribute to the formation of consistent and predictable judicial practice in the field of inheritance of land plots.

Key words: *inheritance of land plots, inheritance by will, inheritance disputes, land plot, inheritance legal relations, principle of the unity of the legal fate of the land plot and real property, law enforcement, heir, deceased (testator).*

Постановка проблеми. Земельна ділянка є тим специфічним природним ресурсом, участь у цивільному обороті якого значною мірою залежить від її цільового призначення, місця розташування, конфігурації та зареєстрованих щодо неї майнових прав. Вказане стосується також і спадкових правовідносинах, у яких земельна ділянка зберігає своє цільове призначення та спадкується на загальних підставах. В той же час кожне питання, яке стосується земельної ділянки, в тому числі і у сфері її спадкування, повинно ґрунтуватись на «питаннях справедливості, оскільки в іншому разі це породжує цілий спектр проблем як правового, так і морального спрямування» [1, с. 85].

Сьогодні законодавець розпочав процес оновлення Цивільного кодексу України, виклавши на широкий загал проект його нової редакції. В цій частині серед правотворчих пропозицій є і положення, які стосуються одного із найбільш консервативних правових інститутів, яким є спадкове право та зокрема – спадкування земельних ділянок. Слід зауважити, що за роки незалежної України судовою гілкою влади було напрацьовано значну кількість правових позицій та юридичних роз'яснень стосовно правильного правозастосування норм цивільного та спадкового права і будь-які нерелевантні законодавчі новели в цьому напрямку з великою вірогідністю можуть навпаки зашкодити стабільності і правовій визначеності у даній сфері суспільних відносин. Вказане зумовлює актуальність вказаної теми дослідження, зважаючи і на значний суспільний інтерес до цього питання як суспільства в цілому, так і правової спільноти зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спадкування землі як окремий кластер у спадкових правовідносинах досліджувалось О. Л. Зайцевим, О. Є. Кухарєвим, О. С. Уразовскою, В. Ю. Чуйковою, А. М. Мірошниченком, О. П. Печеним, Ю. Є. Ходійко, І. М. Курашовою, В. І. Гришко, І. І. Пелешок, Ю. О. Заікою, І. В. Спасибо-Фатєєвою, Д. Ю. Чупрій, К. Л. Ткаченком, М. М. Ясинком, Д. М. Ясинком та іншими. Разом з тим, реформування цивільного законодавства неодмінно матиме вплив і на спадкові правовідносини як одну із форм правонаступництва прав на земельну ділянку. У зв'язку з цим нагальною є потреба в науковому осмисленні не лише чинних норм ЦК України, що регулюють спадкові правовідносини, але і усталеної судової практики з цього питання, що дасть можливість зробити оцінку перспективних напрямків оновлення законодавчих положень.

Метою статті є дослідження особливостей правозастосовчої практики у сфері спадкування земельних ділянок за законом та заповітом.

Виклад основного матеріалу. За твердженням В. Ю. Чуйкової суспільні відносини, об'єктом яких є земельні ділянки, традиційно розглядаються як предмет правового регулювання земельного законодавства. Але в чистому вигляді це правило сьогодні не діє, оскільки частина цих відносин формально передана до сфери цивільно-правового регулювання, про що свідчить глава 27 та ст. 381 Цивільного кодексу України [2, с. 192]. Вказане твердження є абсолютно справедливим, зважаючи на плюралізм законодавчих актів, які регламентують різні сфери правовідносин: військові, екологічні, містобудівні, господарські тощо, в яких так чи інакше зачіпаються і питання правової регламентації землі в тих аспектах та межах, які необхідні для належного розвитку вказаних сфер. Спадкове право також містить чинні норми, які передбачають певні особливості у питанні спадкування землі.

Зокрема, за ч. 2 та 3 ст. 1225 ЦК України до спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд, об'єкта незавершеного будівництва, щодо якого зареєстровано право власності/спеціальне майнове право, переходить право власності або право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені. До спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд, об'єкта незавершеного будівництва, щодо якого зареєстровано право власності/спеціальне майнове право, переходить право власності або право користування земельною ділянкою, яка необхідна для їх обслуговування, якщо інший її розмір не визначений заповітом [3].

Натомість, в проекті нового Цивільного кодексу України вказані норми запропоновано виключити з ужитку, лишивши лише ч. 1 ст. 1225 ЦК України, за якою право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців на загальних підставах, із збереженням її цільового призначення [4]. З огляду на це, проаналізуємо значення чинних законодавчих положень для правозастосовчої практики у спадкових правовідносинах.

Вказані правові конструкції чинних на сьогодні норм ст. 1225 ЦК України, свідчать про взаємопов'язаність будинку (будівлі споруди) і земельної ділянки як об'єктів майнових прав, дотично закріплюючи принцип єдності правової долі землі та нерухомості, закріплений нормою ч. 1 ст. 120 ЗК України [5]. Так, повноцінне володіння та користування об'єктом нерухомості, відмінним від земельної ділянки, є неможливим без вирішення земельного питання, оскільки спадкоємець будь-якої споруди рано чи пізно зіштовхнеться із необхідністю її обслуговування, облаштування прибудинкової території, ремонту, підключення до інженерних мереж тощо. Успадкувавши ж об'єкт незавершеного будівництва, новий його власник одночасно набуває і права закінчити його та здати в експлуатацію, що апріорі неможливо без фізичного доступу до своєї власності як з метою завезення будматеріалів, виконання ремонтних та будівельних робіт, так і оформлення містобудівної документації, що потребує доступу до завершеного об'єкта будівництва відповідних спеціалістів та органів державної влади і місцевого самоврядування.

За частинами 2, 3 ст. 1225 ЦК України спадкоємець набуває ті права на земельну ділянку, які належали за життя спадкодавцеві. Тобто, якщо померлий мав земельну ділянку у власності, то новим її власником стає спадкоємець. Якщо ж така земля належала спадкодавцеві на праві, то до спадкоємця переходить саме таке право користування в тому обсязі та на тих умовах, які мали місце на момент відкриття спадщини. В той же час, автоматичне набуття у власність чи користування землі за наведеними вище нормами, не звільняє від потреби оформлення спадкоємцем таких спадкових прав у нотаріальному порядку та отримати свідоцтво про право на спадщину за законом чи за заповітом.

Разом з тим, на практиці вказані норми іноді викликають непорозуміння з приводу конкретного розміру тієї частки земельної ділянки, яка має відійти спадкоємцеві. Особливо це стосується тих випадків, коли спірна земельна ділянка належить на праві спільної сумісної або спільної часткової власності померлому спадкодавцеві та іншим особам, які не є спадкоємцями останнього.

Так, у цивільній справі № 369/2473/20 позивачка звернулась із позовом про визнання права власності на земельну ділянку в порядку спадкування до двох співвласників земельної ділянки, які володіли нею разом із її покійною бабусею. Позивачка успадкувала після неї 1/8 частку в праві спільної власності на житловий будинок, і крім того, 1/4 частка вказаної земельної ділянки також належала їх згідно з державним актом на право приватної власності на землю № 35 від 21 березня 2011 року. Оскільки за життя спадкодавця його частка у власності на землю виділена не була, нотаріус відмовила у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом, порадивши звернутись до суду. Обґрунтовуючи свій позов, позивачка вказала, що оскільки частки у праві спільної сумісної власності на землю є рівними, вона просила визнати за нею право власності на 1/2 частку земельної ділянки, з яких: на 1/4 частку – в порядку спадкування за законом після смерті бабусі та на 1/4 частку як належну їх на підставі державного акта.

Суд першої інстанції [6], з яким погодився і Київський апеляційний суд [7], вказаний позов підтримали, задовольнивши його частково: визнали за позивачкою право власності на 1/4 частку в праві спільної власності на земельну ділянку в порядку спадкування. Оскільки спадкоємцю 1/4 частка земельної ділянки і так вже належала на підставі державного акта, то в другій позовній вимозі їй було відмовлено.

Однак, законність вказаних судових рішень була поставлена під сумнів одним із відповідачів, який звернувся до суду касаційної інстанції. У своїй касаційній скарзі співвласник земельної ділянки зазначив, що частка позивачки підлягає зменшенню з 1/4 до 1/8, тобто повинна дорівнювати частці успадкованого нею будинку, зважаючи на норму частин другої та третьої статті 1225 ЦК України, а також на положення ст. 120 ЗК України.

Такі вимоги касаційної скарги були задоволені: рішення судів нижчестоящих інстанцій були змінені, а розмір частки в праві спільної власності на земельну ділянку, визнаний за позивачкою в порядку спадкування за законом – зменшений з 1/4 до 1/8. Мотивуючи свою постанову, Верховний Суд зауважив, що норми ч. 1 ст. 377 ЦК України та ч. 1 ст. 120 ЗК України встановлюють єдність юридичної долі земельної ділянки та розташованих на ній будівель і споруд, а власник, визначаючи юридичну долю збудованих будівель та споруд, одночасно визначає і долю земельної ділянки, на якій вони розташовані. При цьому, було сформульовано висновок про те, що «Сама по собі належність земельної ділянки на праві спільної сумісної власності чотирьом співвласникам не свідчить про рівність їх часток у праві спільної сумісної власності на земельну ділянку за умови визначення іншого правового режиму для нерухомого майна (житлового будинку і господарських споруд), розміщеного на земельній ділянці, призначеній для його обслуговування». Тому, згідно з встановлених фактичних обставин у справі, оскільки спадкодавиці належала 1/8 частка в праві спільної власності на житловий будинок з господарськими будівлями та спорудами, висновок про те, що частка позивачки у праві спільної власності на земельну ділянку, призначену для обслуговування вказаного житлового будинку та господарських споруд, відрізняється від частки спадкодавиці в праві спільної власності на житловий будинок та становить ¼, є помилковим [8].

Вказаний приклад судової практики наочно показує позицію Верховного Суду, за якою спадкові спори, предметом у яких є спадкування частки земельної ділянки, на якій розташований житловий будинок, повинні вирішуватись шляхом комплексного застосування земельного та цивільного законодавства. При цьому, у розглянутому випадку визначена ч. 2 ст. 370 ЦК України та ч. 5 ст. 89 ЗК України презумпція рівності часток співвласників у праві спільної часткової власності не діє у спадкових правовідносинах, оскільки за умови цільового призначення земельної ділянки для обслуговування житлового будинку, саме розподіл часток у власності щодо побудованого на такій ділянці житла, має визначальне значення для встановлення обсягу прав кожного співвласника на земельну ділянку. Тобто, частка у праві власності на земельну ділянку, яку спадкоємець бажає набути у свою власність, повинна кореспондувати частці особи у праві власності такого спадкоємця на будинок. Отже, слід зауважити, що в такому разі визначення

частки у спадковому майні, до маси якого входить земельні ділянка, виключно на підставі кількості співвласників земельної ділянки є невірним, оскільки вирішальним критерієм в даному випадку є встановлення фактичного співвідношення між частками у праві власності на земельну ділянку та частками у праві власності на розташовані на ній будівлі і споруди.

В той же час, зважаючи на норму ч. 3 ст. 1225 ЦК України, правило співвідносності часток у праві на земельну ділянку та праві власності на житловий будинок, будівлю або споруду може бути нівельоване заповітом, у якому спадкодавець має право визначити інший розмір земельної ділянки, яка успадковується його правонаступником.

Зокрема, переглядаючи рішення суду першої інстанції у спорі про визнання права власності на нерухоме майно у порядку спадкування за заповітом, Івано-Франківський апеляційний суд у своїй постанові від 13 травня 2021 року у справі № 341/363/16-ц зазначив, що відповідно до частини другої та третьої статті 1225 ЦК України земельна ділянка з цільовим призначенням для будівництва та обслуговування житлового будинку, що була надана спадкодавцю у власність у межах нормативів, на якій розташований успадкований будинок, інші будівлі й споруди, переходить у власність спадкоємців за заповітом, якщо у заповіті спадкодавцем висловлена воля лише відносно житлового будинку, інших будівель та споруд [9].

Згодом вказане роз'яснення знайшло свою конкретизацію у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 березня 2023 року у справі № 369/41/18, де зазначено: «Положення статті 1225 ЦК України про те, що при переході до спадкоємців права власності на житловий будинок, інші будівлі та споруди до них переходить право власності або право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені, і у розмірі, який необхідний для їх обслуговування, якщо інший її розмір не визначений заповітом, необхідно розуміти так, що така ділянка переходить у власність або користування спадкоємців, якщо її було надано в установленому порядку, в межах, визначених при наданні, за умови, що спадкодавець не складав заповіту щодо розпорядження земельною ділянкою, належною йому на праві власності» [10].

Аналізуючи вказані положення постає закономірне питання: чи можна вважати, що заповіт має превалюючe значення перед презумпцією рівності часток у праві спільної сумісної власності на житловий будинок? З буквального змісту ч. 3 ст. 1225 ЦК України вбачається, що нібито виражена у заповіті воля спадкодавця щодо належної йому земельної ділянки дійсно має пріоритетне значення при визначенні обсягу прав спадкоємця на таку земельну ділянку. Разом з тим, як вже вказувалось вище, дане положення не можна розглядати відокремлено від ст. 377 ЦК України та ст. 120 ЗК України, які закріплюють принцип єдності юридичної долі земельної ділянки та спорудженій на ній будівлі (будинку). В той же час, в абзацах третьому та четвертому п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. № 7 з цього приводу роз'яснено, що «У разі коли спадкодавець заповів всю земельну ділянку або її частину іншим особам, які не успадковували нерухоме майно, то спадкоємці мають право на земельну ділянку, на якій розміщено нерухоме майно та на частину ділянки, яка є необхідною для його обслуговування, незалежно від змісту заповіту. За такими правилами здійснюється й перехід права на землю при спадкуванні права на частину нерухомого майна, а якщо був установлений порядок користування ним – то з урахуванням цього порядку» [11].

У вказаному роз'ясненні перш за все захищається право тих спадкоємців, які успадкувавши будинок чи споруду, не отримали спадкових прав на земельні ділянку, на якій розташоване набуте ними нерухоме майно, оскільки такі права належать іншим спадкоємцям за заповітом. В той же час, ні Пленум Верховного Суду України, ні Верховний Суд не роз'яснюють, чи поширюється вказане правило на ті випадки, коли визначеної у заповіті площі земельної ділянки об'єктивно не вистачає для обслуговування жилого будинку, який також було заповідано цьому ж спадкоємцю?

На наш погляд, при вирішенні вказаної правової проблеми, аналогічно слід

відштовхуватись від принципу єдності юридичної долі землі та розташованого на ній нерухомого майна. Тобто, якщо розглядати норму ч. 3 ст. 1225 ЦК України окремо від ст. 377 ЦК України та ст. 120 ЗК України, то може скластися хибне враження про те, що вказане положення цивільного закону дає право і можливість спадкодавцю у складеному ним заповіті зробити неможливим нормальне користування успадкованим будинком чи спорудою, визначивши меншу, ніж необхідно для їх обслуговування площу. Тобто, теоретично могла б виникнути ситуація, коли особа, успадкувавши за заповітом жилий будинок, не може під'їхати до нього, ремонтувати чи обслуговувати як саме житло, так і розташовані поруч господарські будівлі і споруди.

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що заповідач у своєму заповіті, зважаючи на фундаментальний принцип спадкового права – свободи заповіту, має право заповісти інший, ніж необхідний для обслуговування будівлі розмір земельної ділянки. Але у такому разі спадкоємець не може бути позбавлений тієї частини земельної ділянки, яка об'єктивно потрібна йому для належного обслуговування вказаної нерухомості. В протилежному випадку таке право власності на нерухомість без можливості належного її утримання (зважаючи зокрема і на положення ч. 4 ст. 319 ЦК України, за яким власність зобов'язує) було б позбавлене свого як фактичного, так і правового сенсу.

Таким чином, можна зробити висновок, що спадкоємець має право в судовому порядку вимагати визнання за ним права на земельну ділянку в необхідному для обслуговування успадкованої будівлі розмірі у тому випадку, якщо заповітом, складеним на його ім'я, визначено площу меншу, ніж ту, що необхідна для нормальної експлуатації будівлі. Правовими підставами такої юридичної можливості є ст. 120 ЗК України, а також статті 319, 377 і 1225 ЦК України.

Отже, заповіт як спеціальна підстава визначення обсягу спадкових прав, має пріоритет перед презумпцією рівності часток лише у тому разі, коли його зміст не суперечить загальному принципу цілісності об'єкта нерухомості, спорудженого на земельній ділянці, з такою ділянкою (принцип єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованих на ній будинку, споруди), у відповідності до якого, за визначенням Верховного Суду, земельна ділянка слідує за нерухомим майном, яке придбаває особа, якщо інший спосіб переходу прав на земельну ділянку не визначено умовами договору чи приписами законодавства [12]. Презумпція ж рівності часток застосовується лише у тому випадку, якщо у спадкових правовідносинах відсутні інших юридичні факти, що давали б змогу визначити розмір спадкової частки кожного із спадкоємців. Тому, якщо заповіт визначає інший розмір часток у заповіданій ним земельній ділянці і такий розмір не суперечить статтям 120 ЗК України та 377 ЦК України, при вирішенні спадкового спору суд повинен керуватись у першу чергу волею спадкодавця, а не презумпцією рівності часток у праві спільної сумісної власності.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що в спадкових правовідносинах, об'єктом в яких виступає земельна ділянка, для встановлення їх точного змісту необхідним є комплексний підхід, при якому врахуванню підлягають норми земельного та цивільного законодавства у свої сукупності. Право власності на успадкований житловий будинок або іншу будівлю не може бути реалізоване належним чином без набуття права на земельну ділянку, яка забезпечує доступ до об'єкта, його утримання, ремонт та використання відповідно до цільового призначення. Тому обсяг прав на земельну ділянку має визначатися не виключно волею заповідача, а й об'єктивною необхідністю забезпечення можливості повноцінного здійснення права власності на нерухоме майно.

З цих підстав, у випадку прийняття нової редакції Цивільного кодексу України та скасування частин 2 та 3 ст. 1225, юридична визначеність у питанні переходу права на земельну ділянку у разі спадкування житлового будинку, інших будівель та споруд не зникне. Дана сфера правовідносин регламентуватиметься нормами статей 377 ЦК України та 120 ЗЗК України, а також принципом єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній об'єкта нерухомого майна, який детально роз'яснено у правозастосовчій практиці Верховного Суду.

Крім того, виключення зі статті 1225 ЦК України нинішньої редакції частини третьої, на наш погляд позитивно вплине на фактор юридичної визначеності, усуваючи існуюче колізійне положення про можливість визначення заповітом іншого розміру земельної ділянки, яке за своїм змістом дисонує з імперативними положеннями земельного законодавства щодо переходу права на земельну ділянку, необхідну для обслуговування нерухомого майна. В такому випадку ризик неоднакової судової практики прогнозовано буде мінімізований через узгоджене тлумачення лише загальних норм цивільного та земельного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ясинок Д. М. Принцип справедливості як природна складова частина цивільного процесу: історико-правовий аспект. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2017. № 3. С. 85–88.

2. Чуйкова В. Ю. Спадкування земельних ділянок в Україні: витоки та розвиток. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 94-й річниці з дня народження В. П. Маслова (м. Харків, 19 лютого 2016 р.). Харків, 2016. С. 190–193.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 13.07.2026).

4. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги шостої» (Проект для громадського обговорення) / Верховна Рада України. URL: https://www.rada.gov.ua/files/knyga6.pdf (дата звернення: 13.07.2026).

5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 14.07.2026).

6. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 13.04.2020 року у справі № 369/2473/20 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90321452 (дата звернення: 15.07.2026).

7. Постанова Київського апеляційного суду від 22 жовтня 2020 року у справі № 369/2473/20 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92424905 (дата звернення: 15.07.2026).

8. Постанова Верховного Суду від 10 листопада 2021 року у справі № 369/2473/20 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101138295 (дата звернення: 15.07.2026).

9. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 13 травня 2021 року у справі № 341/363/16-ц / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96969257 (дата звернення: 15.07.2026).

10. Постанова Верховного Суду від 15 березня 2023 року у справі № 369/41/18 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109620786 (дата звернення: 15.07.2026).

11. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 7 / Верховний Суд України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08 (дата звернення: 20.07.2026).

12. Постанова Верховного Суду від 20 січня 2021 року у справі № 318/1274/18 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94362778 (дата звернення: 20.07.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.11.2026